
ԱՐՏԱՔՍՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԱԶՏԱՋՐԿՄԱՆ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿ

ԼԱԼԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՀ Նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրում նշված է, որ Հայաստանի Հանրապետության ապագա քրեական օրենսգրքում անհրաժեշտ է արմատապես վերանայել պատիժների համակարգը՝ ապահովելով քրեական պատժի համաչափության հետևողական կենսագործումը, սահմանելով ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող գործում պատժատեսակներ և հիմնական պատիժների կոմբինացված տեսքով նշանակման հնարավորություն, ինչպես նաև նախատեսելով քրեաիրավական հարկադրանքը տնտեսելուն ուղղված այլ լուծումներ:

Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսգրքի հայեցակարգում նշվում է, որ ազատազրկման հետ չկապված պատժատեսակների կիրառումը, եթե դա հիմնավորված է, պետք է դառնա իրավակիրառման տարածված պրակտիկա, որի հիմնական նպատակը քրեական պատասխանատվության անխուսափելիության, այլ ոչ թե չափազանց խստության ապահովումն է: Ըստ այդմ, առաջարկվում է պատժի համակարգը լրացնել նոր՝ այլընտրանքային պատժատեսակներով, որոնց թվում նշված է նաև օտարերկրյա քաղաքացիներին և քաղաքացիություն չունեցող անձանց երկրից արտաքսումը:

Հոդվածի շրջանակներում կանդրադառնանք արտաքսման՝ որպես պատժի տեսակի բնութագրին և հատկանիշներին:

«Պեպորտացիա» (լատիներեն՝ deportatio - վտարում, արտաքսում) ասելով հասկանում ենք անձի կամ անձանց խմբի հարկադրական վտարում այլ պետություն կամ այլ տարածք:

Երկրից արտաքսումը (դեպորտացիա)՝ որպես պատժի տեսակ կամ որպես քրեաիրավական այլ միջոց, նշանակում է հանցանք կատարած անձին դատարանի դատավճռով որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ հարկադրաբար վտարելը¹:

Հնում անձին հասարակությունից, քաղաքից, պետությունից արտաքսելը համարվում էր խիստ պատիժ և հաճախ համարժեք էր մահապատժին, քանի որ օտարության մեջ վտարանդին զրկվում էր իրավական պաշտպանությունից, երբեմն կարող էր սպանվել կամ ստրկացվել:

Եվրոպայում միջին դարերում և նոր ժամանակներում, երբ միջազգային կապերի զարգացմամբ պայմանավորված՝ օտարերկրացիներն օժտվում էին

¹ См.у Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. М., 2010, էջ 313:

իրավունակությամբ, երկրի սահմաններից վտարելը դիտվում էր առաջին հերթին որպես արտոնյալ կարգավիճակ ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառվող պատիժ: Նապոլեոնյան քրեական օրենսգիրքը վտարումը դիտում էր որպես մի շարք քաղաքական հանցագործությունների համար պատժելու միջոց: Ռուսական իրավունքում վտարումը հայտնի էր 10-15-րդ դարերում, սակայն կենտրոնացված ֆեոդալական պետության ձևավորմամբ այն փոխարինվեց աքսորով: Հետհեղափոխական տարիներին այդ պատժի տեսակը հայտնվեց խորհրդային քրեական իրավունքում: ՌԽՖՍՀ 1922 թ. քրեական օրենսգիրքը պատիժների շարքն էր դասում նաև ՌԽՖՍՀ սահմաններից արտաքսումը որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ: 1920-1930-ական թթ. այս միջոցը մի քանի անգամ կիրառվել է պրակտիկայում: 1960 թ. ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքով այս պատժատեսակն այլևս սահմանված չէր, սակայն խորհրդային իշխանություններն առանձին դեպքերում կիրառում էին այն:

Արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությունում «դեպորտացիա» տերմինը չի նույնացվում վտարման՝ որպես վարչական հարկադրանքի միջոցի հետ²:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությանը, ապա 1961 թ. ՀՍՍՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ քր. օր.) 24 հոդվածը արտաքսումը նախատեսում էր որպես պատժի տեսակ: Այսպես, արտաքսումը դատապարտյալին հեռացնելն էր իր բնակության վայրից՝ արգելելով նրան բնակվելու որոշակի վայրերում: Արտաքսումը թե՛ որպես հիմնական և թե՛ որպես լրացուցիչ պատիժ կարող էր նշանակվել մեկից մինչև հինգ տարի ժամկետով: Արտաքսումը որպես լրացուցիչ պատիժ կարող էր կիրառվել միայն օրենքում հատկապես մատնանշված դեպքերում: Արտաքսումը չէր կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր մինչև հանցագործություն կատարելը տասնութ տարեկան չէին դարձել:

Ժամանակակից աշխարհում բոլոր երկրների սահմանադրություններն ու օրենքները նորմեր են պարունակում այն մասին, որ տվյալ երկրի քաղաքացին չի կարող պետության սահմաններից վտարվել հակառակ իր կամքի³: Դրա հետ մեկտեղ՝ օտարերկրյա քաղաքացիներին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց երկրի սահմաններից վտարելը հայտնի է բավականին շատ երկրների քր. օր.-երում: Վտարումը պատժի տեսակ է համարվում Ադրբեջանում, Ալբանիայում, Անդորրայում, Բանգլադեշում, Ֆրանսիայում, Էստոնիայում, Լատվիայում և մի շարք այլ երկրներում:

Մի շարք երկրների քր. օր.-երում այն դիտվում է որպես անվտանգության միջոց (Հունաստան, Խորվաթիա, Մոլդովա և այլն) կամ այլ քրեաիրավական միջոց (Իսպանիա, Թուրքիա և այլն): Վտարումը պատժի տեսակ համարող երկրներում սովորաբար այն դիտվում է որպես լրացուցիչ պատիժ: Իսկ Վիետնամում և Չինաստանում, արտասահմանցու վտարումը կարող է դիտվել որպես հիմնական կամ լրացուցիչ պատժատեսակ:

² Տե՛ս **Сандугей А. Н.** Депортация: наказание или процедура // "Административное право и процесс", 2005, №1:

³ Բացառություն են կազմում սեփական քաղաքացիներին Միջազգային քրեական դատարանին հանձնելու դեպքերը, ինչը թույլատրվում է այն երկրներում, որոնք վավերացրել են միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի ստատուտը:

Կոստա Ռիկայի քր. օր.-ի համաձայն՝ վտարումը դիտվում է որպես հիմնական պատիժ: Անկախ դրա ձևական բնույթից՝ վտարումը առավել ծանր պատիժներից մեկն է (խոսքն իհարկե զբոսաշրջիկներին կամ սեզոնային աշխատողներին վտարելու մասին չէ, այլ այն անձանց, ովքեր երկար ժամանակ ապրում են տվյալ երկրում):

Ժամանակակից աշխարհում միլիոնավոր մարդիկ մշտական բնակություն են հաստատում օտար երկրներում՝ չլինելով քաղաքացիներ (վառ օրինակ են Բալթյան երկրները): Այսպիսի անձանցից շատերի համար երկրից վտարումը բավականին խիստ պատժատեսակ է, նույնիսկ ավելի խիստ, քան որոշակի ժամկետով ազատազրկումը:

ՌԴ-ում վտարումը քրեական հարկադրանքի (պատժի) տեսակ չէ, չնայած մի շարք քրեագետներ առաջարկում են այն դարձնել պատժի տեսակ⁴: Օտարերկրացիներին երկրից արտաքսելու մասին դրույթներ բացակայում են Ավստրիայի, Բելառուսի, Բուլղարիայի, Իտալիայի, Գերմանիայի, Զնդկաստանի, Ճապոնիայի, Շվեյցարիայի, Դանիայի, Վրաստանի և շատ այլ երկրների քր. օր.-երում:

Մի շարք երկրներում օտարերկրացիներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքում արտաքսումը նախատեսված է հատուկ օրենքով: Այսպես, ԱՄՆ-ում 1996 թ. ընդունվել է օրենք «Ապօրինի ներգաղթի բարեփոխումների և ներգաղթյալների պատասխանատվության մասին», որի համաձայն՝ ԱՄՆ-ի տարածքում օրինական հիմքերով մշտապես բնակվող ցանկացած օտարերկրացի կարող է անժամկետ վտարվել երկրից՝ ԱՄՆ վերադառնալու արգելքով, եթե նա դատապարտվել է լուրջ հանցագործության համար՝ ծանրացնող հանգամանքերով⁵: Հունաստանում, Իտալիայում, Օմանում, Պորտուգալիայում, Թունիսում երկրից վտարումը որպես պատիժ նախատեսված է թմրանյութերի հետ կապված հանցագործություններ կատարելու դեպքում:

Ինչպես ցույց է տալիս արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությունների վերլուծությունը, այս պատժատեսակի կիրառման կարգն ու պայմաններն առանձին երկրներում էական տարբերություններ ունեն: Սովորաբար օրենսդիրը նախատեսում է, որ օտարերկրացին կարող է վտարվել երկրից ազատազրկման դատապարտվելու դեպքում՝ պատիժը կրելուց հետո: Ադրբեջանում վտարումը կիրառվում է միայն այնպիսի անձի նկատմամբ, ով կատարել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն: Հունաստանում օրինական հիմքերով երկրում գտնվող օտարերկրացին կարող է վտարվել միայն այն դեպքում, երբ ազատազրկման է դատապարտվել 3 ամսից ոչ պակաս ժամկետով: Երբեմն օրենսդիրը պահանջում է, որ արտաքսման մասին դատարանի կայացրած որոշումը լինի պատճառաբանված: Ալբանիայի քր. օր.-ով վտարումը կիրառվում է, եթե դատարանը որոշում է, որ տվյալ անձի գտնվելն այդ երկրում ցանկալի չէ: Լատվիայի քր. օր.-ով օտարերկրացին կարող է երկրից վտարվել, եթե դատարանը որոշի, որ գործի հանգամանքներից և մեղադրյալի անձից ելնելով՝ նրա այստեղ մնալը անթույլատրելի է: Բրունեյում վտարումը կիրառվում է հիմ-

⁴ Տե՛ս «Уголовное право России; проблемы и перспективы». М., 2004, էջ 51, 52:

⁵ Տե՛ս «Иностранец», 2001, № 39, էջ 28:

նական պատիժը մեղմացնելու համար՝ այն փոխարինելու կարգով: Այս երկրի քր. օր.-ի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ անձը դատապարտվել է մահապատժի կամ ոչ պակաս, քան 7 տարվա ազատազրկման, դատավճիռը իշխանությունների որոշմամբ կարող է փոխարինվել Բրունեյից ժամանակավոր կամ անժամկետ վտարումով: Իսպանիայի քր. օր.-ի համաձայն՝ երկրի տարածքից արտաքսումը կարող է կիրառվել նաև որպես այլընտրանք մինչև 6 տարի ժամկետով ազատազրկմանը: Այն կարող է իրագործվել նաև պատժի 3/4-ը կրելուց հետո, որը պիտի 6 տարուց պակաս չլինի:

Հաջորդ կարևոր պայմանը, որը պետք է քննարկվի այս պատժի մասին խոսելիս, վտարման ժամկետն է: Բրունեյի, Մակեդոնիայի, Ֆրանսիայի քր. օր.-երով վտարումը նախատեսված է որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ: Պերուի քր. օր.-ով քաղաքացիների արտաքսումը նախատեսված է 10 տարի ժամկետով, իսկ օտարերկրացիներին վտարելու ժամկետն ընդհանրապես սահմանված չէ:

Հունգարիայի քր. օր.-ի համաձայն՝ անժամկետ արտաքսումը կարող է նշանակվել այն անձանց նկատմամբ, որոնց ներկայությունը երկրում էականորեն վտանգի տակ է դնում հասարակական անվտանգությունը՝ կապված հանցագործի անձի և նրա կատարած հանցագործության հետ: Ժամանակավոր վտարման տևողությունը Հունգարիայի, Մակեդոնիայի, Սերբիայի քր. օր.-երով սահմանված է 1-10 տարի ժամկետով: Ժամանակավոր վտարումը որոշակիացված է Բոսնիայի և Հերցեգովինայի (1-10 տարի), Դոմինիկյան Հանրապետության (1-3 տարի), Իսպանիայի (3-10 տարի), Կոստա Ռիկայի (6 ամսից 10 տարի), Մադագասկարի (5-10 տարի), Սալվադորի (մինչև 5 տարի), Էստոնիայի (մինչև 10 տարի) քր. օր.-երով:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ արտաքսման ժամկետը սկսում են հաշվել ազատազրկումը կամ այլ պատիժը կրելուց հետո: Ժամկետի մասին խոսք չկա Ադրբեջանի, Ալբանիայի, Ռումինիայի քր. օր.-երում: Լատվիայի քր. օր.-ով այս պատժատեսակը նշանակվում է առանց դրա ժամկետը սահմանելու:

Անհրաժեշտ է քննարկել նաև այն հարցը, թե ովքեր կարող են ենթարկվել վտարման: Ինչպես ասվեց, գրեթե բոլոր երկրների քր. օր.-երի համաձայն՝ վտարման ենթակա են միայն օտարերկրացիները՝ այլ երկրների քաղաքացիները կամ քաղաքացիություն չունեցող անձինք: Միայն մի քանի երկրներում քրեական օրենսդրությունը հնարավորություն է ընձեռում երկրից վտարելու նաև սեփական քաղաքացիներին: Օրինակ՝ Պերուի քր. օր.-ով առանձնացված է սեփական քաղաքացիների արտաքսումը և օտարերկրացիների վտարումը: Առաջինը կիրառվում է միայն պետության դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում: ԱՄՆ դաշնային օրենսդրությունը որպես լրացուցիչ պատժատեսակ նախատեսում է նաև ԱՄՆ այն անձանց քաղաքացիությունից զրկում, ովքեր դատապարտվել են դավաճանության, ԱՄՆ իշխանությունը զավթելու փորձ կատարելու կամ դրա նպատակով զենք կիրառելու համար:

Քր. օր.-երում նախատեսվում են որոշակի դրույթներ, երբ օտարերկրացիները չեն կարող արտաքսվել երկրից: Այդ դրույթներն առավել մանրամասն ներկայացված են Ադրբեջանի քր. օր.-ով, որի համաձայն՝ երկրից

հարկադրաբար արտաքսում չի կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր՝

1. դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից հանրապետությունում ապրել են ոչ պակաս, քան 5 տարի,
2. դատավճռի կայացման պահին Ադրբեջանի քաղաքացու հետ անուսնական հարաբերությունների մեջ են գտնվել,
3. ծնվել են Ադրբեջանում,
4. ունեն Ադրբեջանի քաղաքացի ծնող,
5. ունեն փախստականի կարգավիճակ կամ Ադրբեջանում քաղաքական ապաստան են խնդրել,
6. խնամքի տակ կան անչափահաս, անգործունակ կամ 1-ին, 2-րդ խմբի հաշմանդամ անձինք:

Հունգարիայի քր. օր.-ը միայն մեկ սահմանափակում է նախատեսում. փախստականի կարգավիճակ ունեցող անձինք չեն կարող արտաքսվել Հունգարիայից: Էստոնիայում վտարումը չի կարող կիրառվել միայն այն օտարերկրյա քաղաքացիների նկատմամբ, որոնց 18 տարին չի լրացել նախքան հանցանքի կատարումը: Եթե վտարվողը Էստոնիայում ունի կին կամ ամուսին և համատեղ երեխա, ապա դատարանը պետք է պատճառաբանի և հիմնավորի իր կայացրած դատավճիռը:

Այսպիսով, ըստ սույն հոդվածի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրության արդյունքների և հաշվի առնելով ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգի դրույթները՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ որպես ազատագրկման այլընտրանքային պատժատեսակ նախատեսել արտաքսումը՝ համապատասխան հոդվածը շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հոդված ... Արտաքսումը

1. Արտաքսումը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած օտարերկրյա քաղաքացուն կամ Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես չբնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձին հարկադրաբար վերադարձնելն է նրա քաղաքացիության կամ մշտական բնակության վայրի երկիր:

2. Արտաքսումը չի կարող կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ վերադարձը կարող է հանգեցնել տվյալ անձի նկատմամբ քաղաքական կամ այլ հայացքների պատճառով հետապնդման:

3. Արտաքսումը նշանակվում է որպես հիմնական պատժատեսակ մեկից հինգ տարի ժամկետով»:

Կարծում ենք, որ ՀՀ պատժի համակարգում արտաքսման նախատեսումը թույլ կտա մի կողմից իրագործել քրեական հարկադրանքի տնտեսման սկզբունքը, իսկ մյուս կողմից՝ կանխել Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա քաղաքացիների կամ Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես չբնակվող, քաղաքացիություն չունեցող անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կատարումը:

Բանալի բառեր – արտաքսում, այլընտրանքային պատժատեսակ, վտարում, պատժի համակարգ, քրեական օրենսգիրք, ժամկետ, օտարերկրյա քաղաքացի

ЛАЛА ГРИГОРЯН – *Депортация как альтернатива лишению свободы.* – Стратегической программой правовых и судебных реформ 2012–2016 гг. предусматривается принятие нового Уголовного кодекса РА. Одной из его концептуальных особенностей должны стать альтернативные виды наказания, реализующие принцип экономии уголовной репрессии. Таким альтернативным наказанием является, в частности, депортация. В статье рассмотрены вопросы, касающиеся понятия, признаков, содержания и особенностей депортации, проанализированы соответствующие нормы законодательства зарубежных стран. В заключение предложено предусмотреть депортацию как вид наказания в Уголовном кодексе Армении.

Ключевые слова: депортация, альтернативное наказание, высылка, система наказаний, уголовный кодекс, срок, иностранный гражданин

LALA GRIGORYAN – *Deportation as an Alternative to Deprivation of Liberty.*–The Republic of Armenia strategic program of legal and judicial reforms 2012-2016 envisages the adoption of a new Criminal Code of the Republic of Armenia. One of the conceptual peculiarities of the new Criminal Code of RA will be stipulation of new alternative punishments having the aim to ensure the implementation of the principle of economy of criminal repression.

The concept of the RA new Criminal Code foresees deportation as a new type of alternative punishment. The concept, features, content and peculiarities of deportation as an alternative punishment are discussed in the presented article. The author conducts comparative-legal analysis of the relevant provisions on deportation provided by the criminal legislations of foreign countries

In conclusion, the author suggests special legislative proposal on envisaging deportation as a form of punishment in the criminal code of RA.

Key words: deportation, alternative punishment, expulsion, the penal system, criminal code, timeframe, foreigner